

Олена Іванівна Бондарчук,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології управління
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

УДК 159.9.37.015.3: 159.924:62(043.3)

Наталія Іванівна Пінчук,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології управління
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ КЕРІВНИКІВ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ТВОРЧОСТІ

В статье раскрыты содержание и компоненты психологической готовности руководителей образовательных организаций к гармоническому развитию личности, как результату психологической подготовки в процессе последипломного педагогического образования.

Ключевые слова: психологическая готовность к профессиональной деятельности, руководители образовательных организаций, развитие личности, творчество, психологическая подготовка, последипломное педагогическое образование.

The article reveals the contents and components of psychological readiness of heads of educational institutions to the harmonious development of the individual as the result of psychological training in Postgraduate Education.

Key words: psychological readiness for professional activity, heads of educational institutions, personal development, creativity, psychological training, post-graduate teacher education.

В умовах економічних, соціальних і політичних суперечностей, властивих нашому часу, особливою гостротою набуває проблема відродження культурних і духовних цінностей, гармонійного розвитку кожної особистості, реалізації її творчого потенціалу.

Проблема гармонійного розвитку особистості є особливо актуальною для дітей та молоді, які формуються у складних умовах сьогодення, часто виявляють емоційну нестійкість, імпульсивність, невпевненість у собі, особистісні та міжособистісні негаразди тощо.

Сприяння гармонійному розвитку особистості дітей та молоді лежить у сфері компетенції освітніх організацій і вимагає відповідної психологічної готовності їх персоналу, насамперед, керівників. У зв'язку з цим, актуальним є вивчення психологічних умов і факторів, які сприяють гармонійному розвитку особистості, а також психологічних засад управління цими

процесами у сфері освіти. Останнє висуває особливі вимоги до психологічної готовності керівників освітніх організацій до сприяння гармонійному розвитку особистості кожного суб'єкта навчально-виховного процесу загалом і у процесі творчості, зокрема.

Необхідно зазначити, що окремі аспекти досліджуваної проблеми вже були предметом уваги науковців, результати дослідження яких стали теоретичною базою нашого дослідження, в тому числі:

- концепції розвитку психіки та особистості в діяльності (Г. Костюк [12], С. Максименко [14] та ін.);
- концептуальні підходи до розвитку особистості в процесі соціалізації загалом (Г. Андреева [26], В. Москаленко [18]; Н. Смелзер [25] та ін.), як суб'єкта власної життєдіяльності, зокрема, у процесі творчості (Д. Богоявленська [2], В. Лубенко [14], С. Максименко [15], В. Моляко [16] та ін.);

• наукові підходи до формування психологічної компетентності в процесі підготовки до професійної діяльності (І. Зимня [7] та ін.) та у процесі післядипломної педагогічної освіти (О. Бондарчук [3], Н. Колмінський [10], Л. Карамушка [8] та ін.);

• науково-методичні засади управління безпервною освітою дорослих, у тому числі керівників освітніх організацій, на основі компетентнісного підходу (Н. Бібік [11], Л. Ващенко [11], В. Олійник [20] та ін.).

Мета дослідження – розкриття особливості психологічної готовності керівників освітніх організацій до забезпечення гармонійного розвитку особистості в процесі творчості.

На основі узагальнення результатів теоретичного аналізу літератури (Л. Бурлачук [5], С. Максименко [14], Р. Семенова [21] та ін.) встановлено, що до основних показників розвитку особистості можна віднести:

• розвиток самосвідомості на основі здатності до рефлексії, що сприяє самопізнанню, розвитку цілісності Я; відсутність деструктивних внутрішньоособистісних конфліктів;

• розвиток інтринсивної мотивації; внутрішньо-локусу контролю;

• розвиток когнітивної сфери у напрямку визначеності, диференціації, когнітивного освоєння та розширення життєвого простору, сприймання його, як простору вільного пересування; інтерпретації суперечностей, як проблем, що потребують розв'язання; розширення цілей життєдіяльності;

• здатність до автентичної самопрезентації себе в міжособистісних стосунках на різних рівнях спілкування; передавання власного конструктивного досвіду учасникам міжособистісної взаємодії;

• духовне зростання на основі звернення особистості до свого внутрішнього світу, пізнання своїх внутрішніх особливостей і можливостей, усвідомлення смислу свого існування; орієнтації на співбуття з іншою людиною, яка сприймається не як об'єкт впливу, а суб'єкт, незалежна, автономна особистість, партнер у співпраці, рівний носій духовної сутності;

• здатність до творчості; прагнення до досягнення суспільно корисних і особистісно значущих творчих результатів.

Залежно від особливостей розвитку цих сфер особистості, можна виокремити гармонійний та проблемний типи розвитку особистості в процесі творчості.

Про гармонійний тип розвитку особистості йдеться у разі узгодженого, гармонійного поєднання всіх сфер розвитку, наявності в особистості високого рівня духовного розвитку (сфери цінностей та смислів), самосвідомості, інтелектуальної зрілості (сфери інтелектуального осягнення дійсності).

Проблемний тип характеризується наявністю проблем в духовному розвитку, розвитку самосвідомості, досягненні інтелектуальної зрілості, автентичності самопрезентації тощо.

Значна роль у забезпеченні умов особистісного розвитку належить школі, як інституту соціалізації

особистості, що поєднує завдання засвоєння особистістю вихованця нормативної поведінки, водночас з необхідністю створення умов для формування власної позиції кожного суб'єкта навчально-виховного процесу на основі усвідомленого вибору, реалізації його творчого потенціалу, гармонійного розвитку особистості тощо.

Забезпечення умов сприяння гармонійному розвитку особистості передбачає:

1) створення сприятливого розвивального середовища, яке активізує творчий процес на засадах партнерства, толерантності, заохочення творчої ініціативи;

2) організацію проектної діяльності, що ґрунтується на виконанні диференційованих завдань з урахуванням інтересів і здібностей кожного;

3) використання інтерактивних методів навчання, як засобу сприяння розвитку ціннісно-сислової сфери, сфери самосвідомості та сфери інтелектуального осягнення дійсності дітей;

4) забезпечення можливості вимірювання індивідуально-психологічних характеристик особистості у процесі моніторингу їх розвитку;

5) внесення творчості у більш широкий контекст соціальної активності дитини, з метою гармонійного розвитку його особистості;

6) розвиток психологічної готовності педагогічних працівників і, насамперед, керівників освітніх організацій до сприяння гармонійному розвитку особистості загалом і у процесі творчості, зокрема.

При цьому керівник-професіонал мусить стати «зразком» особистості для всіх суб'єктів навчально-виховного процесу; який активно, якісно та творчо реалізує управлінські функції з оптимальними психологічними витратами відповідно до вимог сьогодення; володіє засобами самовираження і саморозвитку, засобами протидії професійним деформаціям і «емоційному вигоранню» особистості тощо; створюючи умови для особистісного розвитку й духовного зростання інших, орієнтований, насамперед, на власний особистісний розвиток й духовне зростання [3].

Водночас, результати нашого дослідження засвідчили, що особистісний розвиток не усвідомлюється керівниками, як важлива ціль їх професійного вдосконалення. Як приклад можна навести результати опитування керівників загальноосвітніх навчальних закладів щодо мети навчання в системі післядипломної освіти, за якими були виявлені такі цілі професійного вдосконалення:

1. Власне управлінські цілі: підвищення професійної компетентності, як керівника (39,6%); оновлення знань з управління школою (46,0%); ознайомлення з новими технологіями в управлінні (21,1%); спілкування з колегами, з метою обміном досвідом управлінської діяльності (4,2%).

2. Прагматичні цілі: проходження планової курсової підготовки, з метою атестації (24,6%).

3. Цілі особистісного розвитку (2,6%).

Як випливає з наведених даних, навіть безпосередні завдання підвищення фахової компетентності,

що визначаються власне управлінськими цілями, не охоплюють усього контингенту керівників шкіл. Проблема ж особистісного розвитку, яка, як уже зазначалося вище, є надзвичайно важливою для керівників-освітян, майже не усвідомлюється, як актуальна і така, що може бути реалізована в умовах післядипломної педагогічної освіти. Не усвідомлюють керівники й важливості сприяння гармонійному розвитку особистості кожного суб'єкта навчально-виховного процесу і роль власної психологічної готовності в цьому процесі [3].

Викликає занепокоєння також той факт, що лише незначна кількість респондентів (23,5%) зазначили відсутність перешкод до професійного та особистісного вдосконалення, а серед чинників, які заважають вдосконаленню, опитувані, як правило, указують суто зовнішні: брак часу (46,6%), велику кількість функціональних обов'язків (17,9%), незрозуміння керівництва (7,6%), недостатність інформаційно-методичного і нормативно-правового забезпечення (4,8%), матеріальні проблеми (3,9%), стан здоров'я (3,1%) тощо. Така екстернальність у поєднанні з підвищеним рівнем тривожності, який, за нашими даними, можна констатувати більше, ніж у 60% менеджерів освіти [4; 20], може призвести до ригідності, нездатності сприймати нові думки, необхідності отримувати докази своєї правоти за будь-яких умов, що само по собі є досить сильним конфліктогеном і потребує психологічної корекції.

І хоча позитивне ставлення до психологічної компетентності виявила переважна більшість управлінців, але воно має амбівалентний характер: позитивне ставлення вдосконалення психологічної компетентності по відношенню до впливу інших і невизначене або негативне в контексті самовдосконалення [28].

До того ж слід урахувати, що результати дослідження засвідчили схильність керівників до синдрому «емоційного вигорання», як деперсоналізації (цинічному, негативному ставленні до професійної діяльності, негуманному ставленні до підлеглих), емоційного виснаження (відчутті емоційної спустошеності, втомі, пов'язаному з професійною діяльністю), редукції професійних досягнень (виникненню почуття некомпетентності у професійній сфері, усвідомленню неуспіху в ній, неможливості розв'язати професійні проблеми тощо [3].

Це зумовлює необхідність спеціальної психологічної підготовки керівників, спрямованої на розвиток психологічної готовності до сприяння гармонійному розвитку особистості всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, яке можна забезпечити в системі післядипломної педагогічної освіти.

Спираючись на положення діяльнісного (О. Леонтьєв [13] та ін.), суб'єктного (К. Абульханова-Славська [1], А. Брушлинський [4] та ін.), процесуально-технологічного (Л. Карамушка [8] та ін.); акмеологічного (А. Деркач [6] та ін.), компетентнісного (І. Зимня [7], Дж. Равен [23] та ін.), рефлексивно-інноваційного (С. Степанов [27] та ін.) підходів, психологічну готов-

ність керівників освітніх організацій до професійної діяльності визначаємо, як результат психологічної підготовки, що здійснюється через ряд етапів (інформаційно-смісловий, діагностичний, корекційно-розвивальний), які забезпечують становлення та розвиток психологічної грамотності, психологічної компетентності, психологічної культури особистості.

При цьому, основна відмінність психологічної грамотності від компетентності (Л. Колмогорова [9] та ін.) полягає в тому, що грамотна людина знає, розуміє (наприклад, як поводитися, як спілкуватися в тій або іншій ситуації), а компетентна – реально й ефективно може використовувати знання у розв'язанні тих або інших проблем, володіє відповідними особистісними якостями для цього.

Психологічну культуру (А. Москальова [17], В. Семиченко [24] та ін.) визначено, як психологічні знання, сповнені загальнолюдськими, гуманістичними цінностями, реалізація яких у суспільній практиці здійснюється з позицій і в контексті поваги, любові, совісті, відповідальності, дбайливого ставлення до почуття власної гідності, як своєї, так і іншої людини, здатності людини до тонких переживань, глибокого співпереживання, великодушних вчинків, що вилучає маніпулювання свідомістю, почуттями, відносинами людей.

За такого підходу психологічна готовність керівників освітніх організацій до сприяння гармонійному розвитку особистості в процесі творчості розглядається, як результат психологічної підготовки, що проходить ряд етапів (психологічна грамотність, психологічна компетентність, психологічна культура) і являє собою складне, багатоаспектне особистісне утворення, що містить комплекс знань, умінь, навичок, мотивів та особистісних якостей, які забезпечують ефективне управління навчально-виховним процесом.

Відповідно у структурі психологічної готовності керівників освітніх організацій можна виокремити такі складові:

- мотиваційна (комплекс мотивів, що спонукають управлінців до організації творчої діяльності всіх суб'єктів навчально-виховного процесу і сприяння гармонійному розвитку особистості в ній);
- когнітивна (сукупність знань щодо змісту та показників гармонійного розвитку особистості, умов його забезпечення в процесі творчості, усвідомлення значущості, сутності та складових власної психологічної готовності до гармонійного розвитку особистості);
- операційно-регулятивна (сукупність умінь і навичок організації творчої життєдіяльності всіх суб'єктів навчально-виховного процесу та забезпечення гармонійного розвитку їх особистості);
- особистісна (сукупність особистісних властивостей і рис, що роблять можливим гармонійний розвиток особистості всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, зокрема, ціннісне ставлення до особистісного та професійного саморозвитку, здатність

до автентичної самопрезентації та особистісної саморегуляції, рефлексивність тощо).

Позитивним є досвід ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» у здійсненні психологічної підготовки керівників освітніх організацій до сприяння гармонійному розвитку особистості через ряд спецкурсів, що пропонуються слухачам курсів підвищення кваліфікації в умовах очно-дистанційної форми навчання.

Так, наприклад, спецкурс «Технології роботи з обдарованими дітьми» спрямований на актуалізацію прагнення до аналізу психологічних умов для гармонійного розвитку особистості дитини, вдосконалення системи роботи навчального закладу для стимулювання творчого самовираження, самореалізації, самоствердження кожного учасника навчально-виховного процесу.

Його проведення передбачено протягом, як під час двох очних сесій (настановчої і контрольно-залікової) тривалістю 6 днів кожна та міжсесійного періоду (дистанційний етап для самостійної роботи протягом півроку).

Спецкурс складається з наступних модулів: «Психологічні основи підготовки керівників та персоналу освітніх організацій до розвитку технічно обдарованої особистості підлітків»; «Діяльність психолога з розвитку технічно обдарованої особистості підлітка».

Загальний обсяг годин спецкурсу на очному етапі навчання, залежно від організаційно-методичних можливостей та потреб слухачів, коливається в межах від 6 до 18 годин і за потреби може бути збільшений до 30 годин.

На дистанційному етапі слухачі виконують спеціальні індивідуальні домашні завдання з навчального практикуму, що забезпечують використання набутих під час сесій психологічних знань, умінь й навичок у процесі безпосередньої діяльності. Так, наприклад, слухачам пропонується розробити модель діяльності навчального закладу щодо створення сприятливого розвивального середовища для підтримки обдарованої особистості дитини.

Такий підхід, як свідчить практика, забезпечує розвиток психологічної готовності керівників освітніх організацій до сприяння гармонійному розвитку особистості дитини в процесі творчості.

Таким чином, психологічну готовність керівників освітніх організацій до сприяння гармонійному розвитку особистості доцільно розглядати, як результат психологічної підготовки, що здійснюється через ряд етапів (психологічна грамотність, психологічна компетентність, психологічна культура) і спрямована на розвиток мотиваційної, когнітивної, операційно-регулятивної та особистісної складових готовності.

Розвиток психологічної готовності управлінців можна забезпечити через впровадження ряду спецкурсів в умовах очно-дистанційної форми підвищення кваліфікації.

У перспективі уявляється актуальним широке впровадження технологій психологічної підготовки

керівників освітніх організацій для сприяння гармонійному розвитку особистості в програми додипломної та післядипломної педагогічної освіти.

Використані літературні джерела

1. *Абульханова-Славская К. А.* Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. *Богоявленская Д. Б.* Психология творческих способностей: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д. Б. Богоявленская. – М.: Академия, 2002. – 320 с.
3. *Бондарчук О. І.* Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності: монографія / О. І. Бондарчук. – К.: Наук. світ, 2008. – 318 с.
4. *Брушлинский А. В.* Психология субъекта / А. В. Брушлинский // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 2. – С. 15–17.
5. *Бурлачук Л. Ф.* Про критерії розвитку особистості / Л. Ф. Бурлачук, М. Келесі // Вісник Київського університету. – Серія: Соціологія. Психологія. Педагогіка. – Вип. 2. – К., 1996. – С. 90–93.
6. *Деркач А. А.* Акмеология: учеб. пособие / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.
7. *Зимняя И. А.* Ключевые компетентности, как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – Электронный ресурс. Режим доступа: http://old.vvsu.ru/dap/development_program/files/zimnyaya.pdf
8. *Карамушка Л. М.* Психология освітнього менеджменту: навч. посіб. / Л. М. Карамушка. – К.: Либідь, 2004. – 424 с.
9. *Колмогорова Л. С.* Диагностика психологической культуры школьников: практ. пособие для школьных психологов / Л. С. Колмогорова. – М.: Изд-во ВЛАДОС ПРЕСС, 2002. – 360 с.
10. *Коломінський Н. Л.* Психология менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект): монографія / Н. Л. Коломінський. – К.: МАУП, 2001. – 286 с.
11. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи // Бібліотека з освітньої політики / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін.: під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
12. *Костюк Г. С.* Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К.: Рад. шк., 1989. – 608 с.
13. *Леонтьев А. А.* Что такое деятельностный подход в образовании? / А. А. Леонтьев // Начальная школа: плюс-минус. – 2001. – № 1. – С. 3–6.
14. *Лубенко В. В.* О будущем мире, куда мы идем / В. В. Лубенко: под. ред. С. Д. Максименко. – К.: ГУ «Информационно-аналитическое агентство», 2007. – 84 с.

15. *Максименко С.Д.* Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – К. : Издательство ООО «КММ», 2006. – 240 с.
16. *Моляко В. А.* Психологічна готовність до творчої праці / В. А. Моляко. – (Серія «Педагогічна». Т-во «Знання». УРСР). – К.; 1989. – 48 с. – № 9.
17. *Москальова А. С.* Психологічна культура, як чинник оптимізації особистісного зростання керівників закладів освіти / А. С. Москальова // Коломінські читання: Матеріали Другого Міжнар. наук. форуму, присвяченого пам'яті докт. психол. наук, проф. Н. Л. Коломінського, м. Київ, 19 лютого 2008 р. / МАУП. – К.: Персонал, 2009. – С. 371–376.
18. *Москаленко В. В.* Психологія соціального впливу : навч. посіб. / В. В. Москаленко. – К. : Центр навч. літератури, 2007. – 448 с.
19. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад. : І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш та ін. / за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя. – К. : Плеяди, 2011. – 100 с.
20. *Олійник В.* Українська модель функціонування і розвитку системи післядипломної педагогічної освіти / Віктор Олійник // Післядипломна освіта в Україні. – 2004. – № 2. – С. 5–12.
21. Психологические факторы развития одарённой личности : монография / [под ред. Р. А. Семенов-Пономаревой]. – Житомир : ЖГУ им. И. Франка, 2007. – 186 с.
22. Психология современного лидерства: американские исследования / ред. Дж. П. Канджеми, К. Дж. Ковальски, Т. Н. Ушаковой – М. : Когито-Центр, 2007. – 288 с.
23. *Равен Дж.* Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен: пер. с англ. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.
24. *Семиченко В. А.* Психологія педагогічної діяльності: навч. посібник / В. А. Семиченко. – К. : Вища шк., 2004. – 335 с.
25. *Смелзер Н.* Социология / Нейл Смелзер : пер. с англ. и ред. В. А. Ядова. – М. : Феникс, 1998. – 688 с.
26. Социальная психология в современном мире / ред. Г. М. Андреевой, А. И. Донцова. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 335 с.
27. *Степанов С. Ю.* Рефлексивно-инновационный подход к подготовке управленческих кадров / С. Ю. Степанов, Е. П. Варламова // Вопросы психологии. – 1995. – № 1. – С. 60–68.
28. Формування психологічної компетентності керівників освітніх організацій в умовах післядипломної педагогічної освіти : наук.-метод. посіб. / за наук. ред. О. І. Бондарчук. – К. : Наук. світ, 2012. -
29. *Barling J.* Effects of Transformational Leadership Training on Attitudinal and Financial Outcomes: A Field Experiment / Julian Barling, Tom Weber, E. Kevin Kelloway // Journal of Applied Psychology. – 1996, Vol. 81, – No. 6. – P. 827–832.
30. *Kolb D. A.* Learning styles and learning spaces: enhancing experiential learning in higher education / Kolb David A. Kolb Alice Y.; // Academy of Management Learning & Education. – 2005. – № 4. – P. 193. – 212.

